

DESTANLARIMIZDAN *DEDE KORKUT*
HİKAYELERİ İLE KÖROĞLU'NDA TABİATÜSTÜ
UNSURLAR

AHMET EDİP UYSAL*

Dünya haritası üzerinde pek geniş bölgelere yayılmış bulunan Özbek, Kırgız, Kazak, Türkmen, Tatar, Azeri ve Anadolu Türkleri gibi Türk dilinin çeşitli şivelerini konuşan topluluklar arasında kökleri çok eski zamanlara kadar uzanan bir âşıklık ve saz şairliği geleneği günümüze kadar devam etmiştir. Türk destanları, müşterek bir dil ve kültür mirası ile beslenen sözlü geleneğimiz içinde pek önemli bir yer tutmaktadır. Batı ülkelerinde halen sona ermiş ve tarihe karışmış bulunan sözlü geleneğin Türklük âleminde hâlâ ve hem de epeyce canlı olarak devam etmesi memnuniyet verici bir husustur. Bugün Avrupa'da 10 mısralık bir nazım parçasını ezbere söyleyebilecek bir halk şairini bulmak hemen hemen imkânsız olduğu halde dünyanın Türk dili konuşulan bölgelerinde ve bu arada memleketimizde Avrupalıların hayallerine durgunluk verecek uzunlukta, ve bazan da hazırlıksız olarak şiirler söyleyebilen ve yaratabilen pek çok halk şairi bulunabilmektedir.

Türk kavimlerinin sözlü gelenekleri ve destanları Barthold, Radlov, Zhirmunsky, Chadwick, Köprülü ve diğer bazı ilim adamları tarafından etraflı bir şekilde incelenmiş ise de eldeki malzemenin şaşırtıcı zenginliği daha geniş incelemelere gerek göstermektedir. Fakat 20. yüzyılın sonlarına yaklaşmakta olduğumuz bir zamanda Türkiye dışındaki Türk kültür varlıklarının Batılı ve Türk ilim adamlarınca serbestçe incelenememesi gerçekten hazin bir durumdur.

Her şeye rağmen, bütün güçlülere göğüs gerip bize zengin sözlü gelenek malzemesi derleyerek, Türk dünyasının bu alandaki üstünlüğünü gözler önüne seren az sayıdaki ilim adamlarına ve derleyicilere minnettarlık duyuyoruz. Onların güç şartlar altında yürüt-

* Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal, İngiliz Dili ve Edebiyatı Profesörü, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dekanı, Ankara.

tüğü değerli çalışmalar bize Türk destanları hakkında oldukça yeterli bilgiler vermektedir.

En eski Türk destanlarının M. Ö. 7. yüzyıl ile M. S. 1. yüzyıl arasında ortaya çıktıklarına inanılmaktadır. Bu destanlar genellikle mahallî kabileler arasında çayır ve otlaklar hakkında çıkan bazı anlaşmazlıklardan kaynaklanan mücadelelerle ilgilidir. Bu mücadelelerde üstün başarıları ile dikkati çeken savaşçılar yapı bakımından bir çok benzerlikler gösteren Türk kavimlerinin destanlarındaki kahramanların ilk modelleri, yani prototipleri olmuştur.

Genellikle her destanda kahramanın efsanevî doğuşu ve başardığı bir seri büyük işler veya kahramanlıklar anlatılmaktadır. Ona başarılarına göre bir isim verilir. İsim alan kahramanın artık çocukluk çağı bitmiş gerçek kahramanlık dönemi başlamıştır. Bundan sonra kahramanın yapacağı ilk iş kendisine bir eş aramaktır. Bunu da başaran kahraman ailesi veya kabilesi ile ilgili daha ciddi meselelere yönelir. Düşmanlar tarafından kaçırılmış bir babayı, erkek veya kızkardeşi kurtarır. Düşmanları ile yaptığı savaşlar sonunda memleketini sulh ve huzura kavuşturur ve bütün Türk kavimlerini büyük bir imparatorluk halinde birleştirir. Destanda kahramanın başarıları övülür ve sonunda onun ölümü anlatılır. İkinci bir destanda kahramanın ölümünden sonra parçalanan devletin oğlu tarafından yeniden derlenip toplanması sırasında gösterilen kahramanlıklar anlatılır. Başka bir çok milletlerin destanlarında da olduğu gibi Türk destanlarında anlatılan savaşlardan bazıları yeraltında ve denizlerin dibinde yapılır. Kahramanın güvendiği kendi insanüstü gücü ile atının tabiatüstü özellikleridir. Kahraman gerçek tarihi olaylarda rol alan efsanevî bir kişi olabilir. Onun çok kere 40,365 veya 1999 arkadaşı veya koçağı vardır.

Aslında Farsça'dan Türk dillerine geçmiş olan "destan" kelimesi bir kahramanlık hikâyesi (epik) anlamında kullanılmaktadır. Türk dillerinde destan söyleyenler için "kam," "bakşı," "ozan" veya "âşık" gibi kelimeler kullanılmaktadır. Halk arasında ezberden uzun destanlar söyleyebilen veya hazırlıksız destanlar yaratabilenlerde kehanet ve geleceği bilme kudreti olduğuna inanılmaktadır. Bu bakımdan toplum içinde onların görevi yalnız destan söylemekten ibaret kalmıyor onlardan toplumun ciddi meselelerine çareler bulmaları da bekleniyordu. şamanlıkta ilgili sayabilece-

ğimiz bu görevleri artık yapmıyorlarsa da âşıklar büyük Türk âleminde toplum içinde kendilerinde tabiatüstü kudretler bulunan ve her yerde hürmet edilen kimseler olmağa devam etmektedirler. Bir çok âşıkların ilâhî bir ilhamın etkisi altında bulunduğu inancı pek yaygındır. Orta Asya Türk folkloru ve destanları üzerindeki incelemeleri ile tanınmış bir 19. yüzyıl bilim adamı olan Radlov bir âşığa sanatını nasıl ve kimden öğrendiğini sorduğu zaman ondan aldığı cevap şu olmuştur: “Destan söyleme sanatını benim kalbime Allah koymuştur. Destan söylerken kelimeleri ve mısraları zorla aramam; onlar kendiliğinden benim içimden fişkirir.”¹

Bütün Türk âleminde hâlâ yaygın olan bir inanca göre hazırlıksız (irticali veya doğmaca) şiir söyleme kabiliyeti sanatkâra ilâhî bir kudret tarafından rüyada sunulan tatlı bir şerbet (bâde) ile verilir.² Türkiye’de bu çeşit âşıklar diğerlerinden “bâdeli âşık” deyimi ile ayrılırlar. Bâdeli âşıklar trans (vecd) hali diyebileceğimiz bir durumda, evvelce hiç bir hazırlık yapmadan şiirler yaratabilmekte ve destan mahiyetindeki uzun metinleri makamla, saz gibi bir alet eşliğinde veya sazsız olarak tekrarlayabilmektedirler.

Bazı Orta Asya Türk topluluklarında destan meclislerine kahrâmanların ruhlarının da katıldığına, destanlar iyi söylendiği zaman onların da çok memnun, iyi söylenmediği zaman ise çok kızdıklarına inanılmaktadır.

Âşıkların ilâhî bir ilhamın etkisi altında yetiştikleri hakkındaki inanç Türk âleminde çok yaygın ise de, gerçekte âşıkların bir ustalık-çıraklık sistemi içinde, uzun süren disiplinli bir çalışma sonucu sanatlarını öğrenmekte olduklarını burada belirtmeliyiz. Türkiye’de bu ustalık-çıraklık geleneği hâlâ devam etmektedir.

Zhirmunsky Özbek destan söyleyicilerinin nasıl yetiştikleri konusunda bize şu bilgileri vermektedir:

Orta Asya destancıları sanatlarını usta bir destancının eğitimi altında öğrenirler. Özbek destancılarının nasıl eğitildikleri hakkında etraflı bilgilere sahip bulunuyoruz. Eskiden bir çok Özbek bakşisi (âşığı) aynı zamanda âşık yetiştiren ustalardı. Meşhur ustaların her

¹ V: V: Radlov, *Proben der Volksliteratur der Türkischen Stämme Südsibiriens*. V. Teil, Der Dialekt der Kara-Kirgisen, St. Petersburg, 1888, s. XVI (Dursun Yıldırım’dan).

² Süleyman Kazmaz, “The Theme of Initiation through Dream in Turkish Folk Literature” *ERDEM*, Atatürk Kültür Merkezi, cilt I, sayı 1, Ocak 1985.

seferinde yetiştirdiği birkaç çırağı olurdu. Bedava verilen öğretim iki veya üç yıl sürerdi. Çırakların yeme içmeleri ve diğer ihtiyaçları ustaları tarafından karşılanırdı; onlar da ustalarına ev işlerinde yardım ederlerdi.

Çıraklar ustalarının gösterilerini takip ederler ve seyahatlarında onunla birlikte giderlerdi. Çıraklar başlangıçta geleneksel destan parçalarını ve kalıplaşmış destan sözlerini onun talimatlarına uygun olarak ezberlerler ve sonra da destanın geri kalan kısımlarını, kendilerinden bazı katmalar da yaparak, söylemeyi öğrenirlerdi. Eğitim süresi sonunda çırak halka açık bir sınava tabi tutulur ve tanınmış âşıklardan meydana gelen bir sınav heyeti huzurunda bir destanı başından sonuna kadar söyleyerek bakışı unvanını alır ve kendi başına, müstakil gösteriler vermeye izinli sayılırdı.³

Türk destanları arasında, uzunluk, konu ve şekil bakımlarından dikkatimizi en çok çeken Kırgızların *Manas Destanı*'dir. Bu destan üzerindeki geniş çalışmaları ile tanınan Dr. Dursun Yıldırım onun önemi hakkında şöyle yazmaktadır:

*Manas Destanı, gerek hacim itibarıyla, gerekse muhteva ve şiir hususiyetleri ile, dünya milletlerinin destan edebiyatında yer alan eserler arasında sadece Greklerin İlyada ve Odyssey'si Finlerin Kalevela'sı, Hintlilerin Mahabarata'sı, İranlıların Şahname'si ve Kalmukların Cangar'ı ile mukayese edilebilir. Hacim itibarıyla Manas Destanı, sayılan bu eserlerin her birinden mukayese edilemeyecek ölçüde büyüktür.*⁴

Dr. Yıldırım *Manas Destanı*'nın *Şahname*'den 6, *İlyada*'dan ise 48 defa daha uzun olduğunu belirtmektedir.

Dr. Yıldırım'ın açıklamalarından *Manas Destanı*'nin kahramanının dağılmış Kırgız kabilelerini birleştirmek ve kuvvetli bir Kırgız Devleti kurmak uğruna giriştiği mücadeleleri anlattığını öğreniyoruz.

Türk destanları hakkında verdiğimiz bu genel bilgilerden sonra makalemizin özel konusuna, yani *Dede Korkut* ve *Köroğlu* destanlarındaki tabiatüstü unsurların incelenmesine geçmek istiyoruz.

³ V. M. Zhirmunsky ve N. Chadwick, *Oral Epics of Central Asia*, Cambridge, 1969, s. 330.

⁴ Dursun Yıldırım "Manas Destanı ve Köketay Hanın Ertegüsü", (basılmamış doçentlik tezi), Ankara 1979, s. 16-17.

Türkiye Türklerinin ataları olan Oğuz Türklerinin kahramanlıklarını dile getiren ve 12 kahramanlık hikâyesinden meydana gelen *Dede Korkut Hikâyeleri* 16. yüzyılda kaleme alınmış olduğu sanılan iki el yazmasından günümüze ulaşmış ve kitap halinde yayınlanmıştır. Bunlardan biri Almanya'da Dresden Şehir Kütüphanesinde 19. yüzyıl başlarında bulunmuş, diğeri ise 20. yüzyılda Vatikan Kütüphanesinde ele geçmiştir. Türkiye'de ilkin eski harflerle 1916 da ve yeni harflerle 1938'de basılmadan önce herhalde yüzyıllarca sözlü gelenekte yaşamış ve âşık toplantılarında anlatılagelmiştir. 1938'den bu yana destanın, bir tıpkı basımı da dahil olmak üzere, bir çok baskıları yapılmıştır. Eser 1950 de Baku'da Rusça yayımlanmış, 1952'de Vatikan'da İtalyanca çevirisi, 1958'de Zürih'de Almanca çevirisi, 1972'de de A. B. D.'de Texas'da İngilizce çevirisi yayımlanmıştır.

Destanın giriş kısmında, asıl konu ile ilişkisi olmayan üç sayfalık bir kısımda Oğuzların dünya görüşlerini yansıttığı farzedilebilecek bazı atasözü kabilinden deyimler, dinleyicilere verilen nasihatlar olarak sıralanmıştır. Bundan sonra 12 kahramanlık hikâyesinin metinleri şu başlıklarla verilmektedir: 1) "Dirse Han oğlu Boğaç Han Destanı." 2) "Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Destan." 3) "Kam Pürenin Oğlu Uruz Beyin Esir Olduğu Destan." 4) "Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin esir olduğu Destan." 5) "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı." 6) "Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı." 7) "Kazılık Koca Oğlu Yigenek Destanı." 8) "Basatın Tepegözü öldürdüğü Destan." 9) "Begil Oğlu Emren'in Destanı." 10) "Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı." 11) "Salur Kazan Esir Olup Oğlu Uruzun çıkardığı Destan." 12 "İç Oğuzda Dış Oğuzun Asi Olup Beyreğin Öldüğü Destan."

Dede Korkut Destanı'nın Vatikan'da bulunan elyazmasında hikâyelerden yalnız 6 sı bulunmaktadır. Bununla beraber bu yazmanın bazı bakımlardan daha güvenilir olduğuna inanılmaktadır.⁵

Oğuzların kendi aralarında ve komşuları ile yaptıkları savaş ve mücadeleleri anlatan II, IV, VII, IX, X, ve XI. sayılı hikâyeler, birbirleri ile yakından ilgili siyasî konuları kapsayan hikâyelerdir. Oğuz topluluğu içindeki bir iç savaşı konu olarak alan son hikâye

⁵ Ettore Rossi, "Un nuovo manoscritto del Kitab-ı Dede Qorqut," *Estratto della Rivista degli Studi Orientali*, cilt XXV, 1950, s. 34-43.

de siyasî konulu bir hikâye özelliğini taşımaktadır. Kahramanların büyük cesaret isteyen başarıları anlatılan III ve IV sayılı hikâyeler aşk hikâyeleridir. I sayılı hikâye bazı düşmanlarının kurduğu tuzağa düşerek oğlunu öldürmek durumuna düşen bir babanın hikâyesidir. Mitolojik unsurlar üzerine kurulmuş bulunan V ve VIII sayılı hikâyeler ise tamamen farklı bir özellik gösteren hikâyelerdir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nin ne zaman ortaya çıktığını ve sözlü gelenek içinde yer aldığını tesbit etmekte bize yardımcı olacak kesin bir delile sahip bulunmadığımızdan, bunların Oğuz Türklerinin İslâmiyeti kabul etmiş oldukları 10. yüzyıldan çok daha evvel bilinmekte ve çeşitli vesilelerle anlatılmakta olduğu farzedilmektedir. İlim adamlarınca genellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirildiği kabul edilmiş bulunan yukarıda sözü edilen iki elyazması İslâmî unsurlarla doludur. *Beowulf*'da olduğu gibi, bu hikâyelerin de aslında pagan olduğu ve sonradan İslâm dininin etkisi ile bazı değişikliklere uğramış olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Bazı ilim adamlarının iddialarının aksine *Dede Korkut Destanları*'nda İslâmiyet ince bir yaldız değildir; onun mevcudiyeti eserin tamamında kuvvetle hissedilmektedir. Destanların anlatıcısı olarak görünen Dede Korkut kendinde şamanlık, kabile danışmanlığı gibi özellikleri toplamaktadır. O sık sık merasimlere başkanlık etmek, kahramanlara isim vermek, onlara nasihatlerde bulunmak, onların başarılı olmasını sağlamak amacıyla Tanrıya dua etmek için davet olunur. Toplantılarda hazır bulunanlar Oğuz kahramanlarının yüksek başarılarını ve içine düştükleri kötü durumları dinledikten sonra, Dede Korkut'un tavsiyesi ile onlardan ibret alırlar. Aşağıdaki parçadan da görüleceği gibi o sık sık kahramanların hazin sonlarını, ve dünya işlerinin beyhudeliğini hatırlatarak gerçek bir ahlâk ve akıl hocalığı rolünü üstlenmektedir:

“Şimdi hani dediğim bey erenler
Dünya benim diyenler
Ecel aldı yer gizledi
Fani dünya kime kaldı
Gelimli gidimli dünya
Son ucu ölümlü dünya⁶

⁶ Muharrem Ergin, “Kanlı Koca oğlu Kan Turalı Destanı,” *Dede Korkut Kitabı*, Ankara, 1969, s. 158.

Konu üzerindeki çalışmaları ile tanınmış bilim adamlarının çoğu *Dede Korkut Destanları*'nda ifade olunan dinî duyguların derin, samimi ve saf olduğunda müttefiktirler.

Bu yazının sınırları içinde bu destanlardaki tabiatüstü unsurlardan ancak kısaca ve çok özet olarak bahsetmek mümkündür. Cebrail, Şeytan, Nuh, İbrahim Peygamber, Nemrut, Musa, Cennet ve Cehennem gibi unsurlar üzerinde açıklamalara gerek görmüyoruz. Bununla beraber destanlarda o kadar sık görülmeyen ve açıklığa kavuşturulması gerekebilecek bazı tabiatüstü noktaları aşağıda ele alacağız.

“Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanında,” Dirse Han çocuksuz bir hükümdar olması dolayısıyla küçümsenmektedir. Bir çokları onun Allah tarafından lanetlendiği için çocuksuz kaldığına inanmaktadır. Kısırlıktan kurtulmak için Dirse Han karısının tavsiyesine uyarak fakirleri doyurur, çıplakları giydirir, halkına büyük bir ziyafet çeker ve Allaha kendine bir evlat vermesi için yalvarır. Sonunda karısı bir erkek evlat doğurur. Fakat Oğuz geleneklerine göre bir erkek evlada herkesin dikkatini çekecek, önemli bir başarıda bulunmadan, isim verilemez. Dirse Hanın Oğlunun da herkesin gözü önünde büyük bir başarı sergilemesi gerekmektedir. Nihayet bir gün bu olur. Çocuk hükümdarın boğasını, alnının ortasına indirdiği bir yumrukla yere devirir ve boynunu bıçağı ile keser. Olay bir çok beylerin gözleri önünde olmuştur. Dede Korkut çağrılır ve çocuğa “boğa deviren” anlamına gelen Bogaç adı verilir. Zamanla yakışıklı bir delikanlı olan Bogaç babasının tahtına geçti. Hükümdarlık tahtına oturan Bogaç kırk arkadaşını ihmal etmeğe başlamıştı. Buna karşı onlar da Bogaça bir tuzak kurmağa karar verdiler. Babası Dirse Hana oğlu Bogaç'ın zalim bir yönetici olduğunu ve Oğuz Devletini yıkmayı tasarladığını söylediler. Bunun üzerine, Dirse Han özel olarak tertiplemediği bir av sırasında oğlunu öldürmeyi kararlaştırdı. Av sırasında Bogaç babasının attığı bir okla ağır bir şekilde yaralandı. Kanlar içinde yerlere serilmiş yatan Bogaç'ın üstünde onu yemeğe hazırlanan yırtıcı yaban kuşları dolaşmaktaydı. Sadık köpeği bu kuşları kovaladı. Derken atı üzerinde Hızır'ın geldiği görüldü. Hızır Bogaç'ın yanına gelip onun yarasını üç kere sıvazlayarak anasının

sütüyle dağ çiçeklerinin karışımından yapılmış bir merhem sürülürse onların iyi olacağını söyledi ve ortadan kayboldu.⁷

Hristiyanlıktaki St. George'un İslâmiyetteki benzeri olan Hızır İslâm evliyalarının en sevilenidir, çünkü o en muhtaç oldukları bir anda insanların yardımına koşarak onları selâmete ulaştırır.

Oğlunun başına gelenleri duyan kahramanın annesi yaralı oğlunun yanına gelerek ona şöyle seslenir:

*“Kara süzme gözlerini uyku bürümüş aç artık
Oniki kemikçiğin harap olmuş topla artık
Tanrının verdiği tatlı canın seyranda imiş yakala artık
Öz gövdende canın var ise oğul haber bana
Kara başım kurban olsun oğul sana
Akar senin suların Kazılık Dağı
Akar iken akmaz olsun
Biter senin otların Kazılık Dağı
Biter iken bitmez olsun
Koşar senin geyiklerin Kazılık Dağı
Koşar iken koşmaz olsun taş kesilsin
Ne bileyim oğul arslandan mı oldu
Yoksa kaplandan mı oldu ne bileyim oğul
Bu kazalar sana nereden geldi
O gövdende canın var ise oğul haber ver bana
Kara başım kurban olsun oğul sana
Ağız dilden bir kaç kelime haber bana”⁸*

Burada Türkler arasında yaygın olan ölüm halinde ruhun bedenden çıkışı ve taş kesilme hakkındaki inançların izlerini bulmaktayız.

Destanın II sayılı hikâyesi olan “Salur Kazanın Evinin Yağma-landığı Destan” da ağaç, su ve kurt kültürleri ile ilgili bazı önemli Türk inançlarının izlerini taşıyan mısralara rastlıyoruz:

⁷ Hızır için bak: Warren S. Walker ve Ahmet E. Uysal. “An Ancient God in Modern Turkey: Some aspects of the cult of Hızır,” *Journal of American Folklore*, cilt 86, no. 341, July-September, 1973, s. 286-289; *Tales alive in Turkey*, Harvard University Press, Cambridge, 1966, s. 42-43; P. N. Boratav “Türk Folklorunda Hızır,” *İslam Ansiklopedisi*, V, 463-471; Israel Friedlaender, “Khidir,” *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, VII, 963-965; F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, II, 315-336.

⁸ Muharrem Ergin, a. e. s. 20-21.

Kazanın öniüne bir su geldi. Kazan der : Su Hak yüzünü görmüştür, ben bu su ile haberleşeyim dedi. Görelim hanım nice haberleşti :

Kazan der :

*Çağıl çağıl kayalardan çıkan su
Ağaç gemileri oynatan su
Hasan ile Hüseyin'in hasreti su
Bağ ve bostanın ziyneti su
Ayşe ile Fatma'nın bakışı su
Koç atların gelip içtiği su
Kızıl develerin gelip geçtiği su
Ak koyunların gelip çevresinde yattığı su
Yurdumun haberini biliyor musun söyle bana
Kara başım kurban olsun suyum sana
dedi. Su nasıl haber versin. Sudan geçti, bu sefer
bir kurda rastladı. Kurt yüzü mübarektir kurt ile
bir haberleşeyim dedi. Görelim Hanım ne
Haberleşti :*

*Karanlık akşam olunca günü doğan
Kar ile yağmur yağınca er gibi duran
Karakoç atlar gördüğünde kişneştiren
Kızıl deve gördüğünde bağırtıran
Akça koyun gördüğünde kuyruk çarpıp kamçulayan
Arkasını vurup berk ağulın ardını söken
Karma ögecin semizini alıp tutan
Kanlı kuyruk yüzüp çap çap yutan
Avazı kalın köpeklere kavga salan
Çakmaklıca çobanları geceleyin koşturan
Yurdumun haberini biliyor musun söyle bana
Kara başım kurban olsun kurdum sana⁹*

Yukarıda verilen parçalardan ilkinin baş tarafında kahramanın su ile yaptığı görüşme bize eski Türklerin şamanlık uygulamalarında su ile ilgili inançları hatırlatmaktadır.¹⁰ Eski Türkler suyu kutsal

⁹ Muharrem Ergin, a. e. s. 27-29.

¹⁰ Bu konuda bak : Abdülkadir İnan, "Türklerde su kültü ile ilgili gelenekler," *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul, 1953, s. 249; Şamanizm, s. 49.

saymakta ve ırmaklara tapmaktaydılar, bu sebepten suda boğularak ölmek onlar için şerefli bir ölüm şekliydi.

Tu-kiu Hanedanı tarafından kurulan Göktürk İmparatorluğunun resmî işareti kurttu. Göktürk sancağında küçük bir kurt başı işareti vardı. Uygur Türkçesi ile yazılmış bir 16. yüzyıl destanında Oğuz hükümdarının fetihlerinde bir kurdun rehberliği altında savaflara girdiği anlatılmaktadır.¹¹ Suriye Patriği Michael, Selçuklar zamanında Oğuz Türklerinin 11. yüzyılda savaflarda ordularının önünde daima köpeğe benzeyen bir hayvan bulundurduklarını kaydetmektedir. Bunun aslında bir kurt olması muhtemeldir. Zaten kuruluşunun ilk yıllarında da Türkiye Cumhuriyetinin işareti olarak ay yıldız ile birlikte bir de kurt vardı, fakat bu sonradan kullanılmamağa başlamıştır. Avrupa'da basılan Atatürkle ilgili bazı kitaplarda ona "Boz Kurt" dendiği görülmektedir. Bütün Türk kavimlerinde eskiden kurda "börü" denirdi, fakat 11. yüzyıldan itibaren Oğuzlar bu kelime yerine zararsız bir mahluk olan ve solucan mânasına da gelen "kurt" kelimesini kullanmağa başlamışlardır. Bu suretle kelimeyi iki mânada kullanmakla onun sihir etkisinden faydalanarak kurdun tehlikesinden kendilerini koruyabileceklerine inanmış olmaları muhtemeldir.

Eski destanlarda ve Orta Çağ romanslarında olduğu gibi *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de rüyaların önemli bir yeri vardır. Kazılık Koca Oğlu Yiğenek (VII sayılı destan)'de anlatıldığı gibi, Oğuz Hükümdarı Bayındır Han'ın veziri Kazılık Koca bir gün Kara Deniz kıyısındaki bir kâfir kalesinin kumandanı tarafından esir alınır. Bu kâfir kumandan 60 arşın boyundadır ve elinde 60 batman ağırlığında bir gürz taşımaktadır. Oğuz Hükümdarı Bayındır Han başlarında Yiğenek olmak üzere, en meşhur Oğuz kahramanlarını veziri Kazılık Koca'yı kurtarmak için düşman üzerine gönderir Kurtarma hareketlerinden bir gece evvel Yiğenek bir rüya görür ve bunu arkadaşlarına anlatır. Yiğenek'in gördüğü ve sabahleyin arkadaşlarına anlattığı rüya şöyledir:

"Meğer o gece Yiğenek rüya gördü. Rüyasını arkadaşlarına söyledi, görelim hanım ne söyledi :

¹¹ Kurt ile ilgili olarak bak: Walker ve Uysal, *Tales Alive in Turkey*, (Notlar), s. 186.

*Der : Beyler birdenbire kara başım, gözüm uykuda
iken rüya gördü. Ela gözümü açıp dünya gördüm.
Ak boz atlar koşturan alplar gördüm. Ak miğferli alpları
yanıma aldım. Ak sakallı Dede Korkuttan öğüt aldım. Alaca yatan
kara dağları aştım. İleri yatan Karadenize girdim. Gemi yapıp
gömleğimi çıkardım yelken kurdum. İleri yatan denizi deldim geçtim.
Öteki kara dağın bir yanında alnı başı parlayan bir er dördüm.
Kalkıp yerimden doğruldum. Kargı dilli öz mızrağımı kaptım.
Karşılıyıp o ere vardım. Karşısında o eri mızraklayacağım zaman
denedim. Göz ucu ile o ere baktım. Dayım Emen imiş onu bildim.
Döndüm o ere selam verdim. Oguz ellerinde kimsin dedim. Gözka-
paklarını kaldırıp yüzüme baktı. Oğul Yiğenek nereye gidiyorsun
dedi, söyledi. Ben dedim : Düzmürd kalesine gidiyorum.*

Der :

*Yetiştiginde yel yetişmezdi yedi vurgunum
Yedi bayırın kurduna benzerdi yiğitlerim
Yedi kişiyle kurulurdu benim yayım
Kayın dalı tüylerinden som altınlı benim okum
Yel esti yağmur yağdı yükü koptu
Yedi defa vardım o kaleyi alamadım geri döndüm
Benden daha er çıkmayasın Yiğeneğim dön dedi.
Yigenek rüyasında dayısına söylemiş :*

Der :

*Kalkıp yerinden doğrulduğunda
Ela gözlü bey yiğitleri yanına almadın
Adı belli beylerle sen at koşturmadın
Beş akçeli süvariler arkadaş ettin
Onun için o kaleyi sen alamadın
demiş. Yiğenek yine der :
Kese kese yemeğe yahni güzel
Kesme gününde kumandan hızlı güzel
Daim geldiğinde dursa devlet güzel
Bildiğini unutmasa akıl güzel
Hasmandan dönmese kaçmasa erlik güzel”¹²*

¹² a. e., s. 117-118.

Burada anlatılan rüyanın telepatik bir rüya olduğu anlaşılıyor, çünkü biraz sonra Yiğenek'in amcası Emen'in hemen oralarda bir yerde yeğeninine karşısına çıktığını, onlara katıldığını ve böylece Yiğenek ve arkadaşlarının Düzmürd Kalesine ulaşmayı başardıklarını görüyoruz.

Uyku ve rüya motifleri *Dede Korkut Destanları*'nda önemli bir yer tutmaktadır. Oğuz destan kahramanları çok uyumakla meşhurdurlar. Bazılarının yedi gün uydukları söylenir. Hatta Oğuzlar uykuya "küçük ölüm" derlermiş. III sayılı hikâyede Basım Beyrek, XI sayılı hikâyede de Salur Kazan düşman tarafından uykularında yakalanıp esir alınmaktadır. III sayılı hikâyede Segrek kendisi için hayati bir önem taşıyan bir anda uykuya dalar ve ancak atının onu uyardırması ile düşmana esir olmaktan kurtulur. VI sayılı hikâyede hikâyeci eski zamanlarda Oğuz beylerinin başına gelen bütün talihsizliklerin onların zamansız uyumalarından kaynaklandığını belirtmektedir.¹³ Başka memleketlerin halk hikâyelerinde de kahramanların uzun uykulara dalmaları sık rastlanan bir motiftir. Oğuz kahramanları olacak önemli olaylardan çoğu zaman rüyalarında haberdar edilirler. II sayılı hikâyede Salur Kazan'ın gördüğü rüya bu çeşit bir rüyadır. Burada bir kâbusun gerçekleştiğini görmekteyiz:

*"Meğer hanım o gece kudretli Oğuzun devleti, Bayındır Hanın güveyisi, Ulaş oğlu Salur Kazan kara kaygılı rüya gördü. Sıçradı ayağa kalktı, der: Biliyormusun kardeşim Kara Göne, rüyamda ne göründü, kara kaygılı rüya gördüm, yumruğumda çırpınan benim şahin kuşumu ölüyor gördüm, gökten yıldırım ak otağımın üzerine çakıyor gördüm, kapkara duman yurdumun üzerine dökülüyor gördüm, kuduz kurtlar evimi dişleyip yırtıyor gördüm, kargı gibi kara saçımı uzanıyor gördüm, uzanarak gözümü örtüyor gördüm, bileğimden on parmağımı kanda gördüm, ne vakit ki bu rüyayı gördüm, ondan beri aklımı fikrimi toplayamıyorum, kanım kardeş benim bu rüyayı yor bana dedi. Kara Göne der: Kara bulut dediğin senin devletindir, kar ile yağmur dediğin senin askerindir, saç kaygıdır, kan karadır, geri kalanını yoramam, Allah yorsun dedi"*¹⁴

Aslında Salur Kazan'ın gördüğü rüya o avda iken evinin düşmanları tarafından yağmalandığını haber veren bir rüya idi.

¹³ a. e., s. 108.

¹⁴ a. e. s. 27.

Tabiatüstü unsurlardan bahsederken V, sayılı Delü Dumrul hikâyesinde görülen “Azrail ile Pazarlık” ve VIII sayılı Basatın Tepegözü Öldürdüğü destanda tek gözlü dev ile yapılan döğüş motiflerine temas etmeden geçemeyiz.

Delü Dumrul hikâyesi Greklerin Admetus ve Alcestis hikâyesi ile büyük bir benzerlik göstermektedir. Grek mitolojisinde Herkül Ölüm Meleği Tanatos ile mücadele ederek arkadaşının karısının hayatını kurtarır. Delü Dumrul hikâyesinde ise Delü Dumrul’un insanları Azrail’in dehşetinden tamamen kurtarmak için onu açıkça savaşa davet ettiğini görmekteyiz. Fakat bir gün Azrail sessizce gelir ve Delü Dumrul’a hayatını teslim etmesini söyler. Delü Dumrul Azrail ile anlaşmaya çalışır. Azrail bunun ancak bir yolu olduğunu ve bunun da kendisi yerine canını vermeğe razı olacak birini bulması ile mümkün olabileceğini ona anlatır. Bunun üzerine Delü Dumrul ana ve babasına başvurarak kendisi için canlarını vermelerini onlardan ister. Onlar oğullarının isteğini reddederler. Delü Dumrul sonunda karısına başvurur ve ondan hayatını kurtarmasını ister. Karısı kocasının hayatını kurtarmak için kendi hayatını feda etmeyi kabul eder. Bunu haber alan Azrail çok memnun olur ve Delü Dumrul ile karısına 140 yıl süren bir ömür bahşeder. Azrail herhalde bu cömertliği ana babasının hayatını kendi hayatından daha değersiz sayan Delü Dumrul için değil onun mükemmel bir karılık örneği sergileyen karısı için göstermiş olmalıdır. Bu hikâyede Delü Dumrul’un bir Oğuz kahramanına yaraşmayacak bir davranış gösterdiğini görmekteyiz. O belki yalnız bir bakımdan haklı gösterilebilir. O da gerçek amacının yalnız kendi hayatını değil bütün insanlığın hayatını Azrail’in şerrinden kurtarmak için ona karşı savaş açmış olmasıdır. Fakat amacına ulaşmak için başvurduğu yol kahramanlığa yaraşır bir yol değildir.

Dede Korkut Hikâyeleri’nde VIII sayılı Basatın Tepegözü Öldürdüğü Destanın konusunu teşkil eden Tek Gözlü Dev’in Öldürülmesi motifi de Grek mitolojisinde rastladığımız Cyclops motifi ile benzerlikler göstermektedir. Homer’in *Odyssey* destanının IX uncu bölümündeki Polyphemus ile Oğuzların Tepegöz’ü arasındaki benzerlik çok açıktır. Bu benzerliğin nasıl meydana geldiği hâlâ bir tartışma konusudur. Elbette bütün tek gözlü devlerin Greklerin Polyphemus hikâyesinden alındığı iddia edilemez. Eski doğu efsanelerinde Tepegöz’e modellik edebilecek bir çok örnekler olduğunu biliyoruz.

Bunlardan bazılarının Homer ve Hesiod'dan da daha eski olduğunu tahmin ediyoruz. Bu konuda Stith Thompson ve Jonas Balys tarafından hazırlanan *Motif and Type Index of the Oral Tales of India* adlı eserde verilen F 512.1.1. ve F 31.1.1. sayılı motifleri göz önünde bulundurmalıyız. *Moğolların Gizli Tarihi* başlıklı eserin başlangıcında tarif edilen Dua (Dev) da tek gözlü bir devdi.¹⁵

Köroğlu Destanı, Dede Korkut Destanları'ndan farklı olarak hâlâ sözlü gelenekte yaşayan ve bütün Türk âleminde bir çok varyantları bulunan belki dünyanın en büyük halk destanlarından biridir. Sözlü gelenekte artık yaşamayan *Dede Korkut Destanları* âşık meclislerinde ve köy düğünlerinde saz ve sözle anlatılan destanlarımızdan değildir. O artık bir edebî inceleme konusu olmuştur. Bazı izlerine çeşitli Türk halk hikâyelerinde hâlâ rastlamak mümkün ise de bu destanlar Türk folkloru içinde artık bir canlılık göstermemektedirler. Bu bakımdan *Köroğlu* tamamen farklı bir durum göstermektedir. O bütün canlılığı ile sözlü geleneğimizde yaşayan bir halk destanıdır. O hâlâ âşık meclislerinde anlatılır.

Halk muhayyilesinde iyiliksever bir kanun kaçağı sayılan Köroğlu Türk halk kahramanları arasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Pek az Türk destan kahramanı dinleyicileri Köroğlu gibi etkilemekte ve heyecanlandırmaktadır. İngilizlerin Robin Hood adlı halk kahramanı nasıl İngilizler için bir hürriyet ve keyfî idareye karşı baş kaldırma sembolü ise Köroğlu da Türk halkı için aynı yeri tutan bir kişidir. Bir çok kimse onun yaşamış ve tarihî bir şahsiyet olduğu görüşünde ise de fikrimizce o mitolojik bir kahramandır. Yerin kısıtlı olmasından dolayı burada konunun bu yönünün tartışmasına giremeyeceğiz.

Köroğlu Türk halkının kahramanlık kavramının ifadesinden başka bir şey değildir. Türk kahramanlık kavramının dayandığı unsurlar nedir? Bunlar şöyle sıralanabilir: kuvvet, cesaret, hayır severlik, nezaket, erkeklik ve şeref. Robin Hood ve Rob Roy gibi Köroğlu da zalimlerin ve müstebitlerin eziyetine maruz kalmış zavalıların ve yoksulları korur, onlara mümkün olan her yolda yardım eder. Onu diğer kahramanlardan ayıran bir özellik de saz çalması ve bir halk âşığı olmasıdır. O hem dostları ve hem de düşmanları ile olan ilişkilerinde sık sık saz çalar ve şiir söyler.

¹⁵ *The Secret History of the Mongols*. Arthur Walley'in tercümesi, s. 217.

Asıl adı Ruşen Ali olmakla beraber babasının uğradığı bir haksızlık sonucu gözlerinin kör edilmesi üzerine ona Köroğlu adı verilmiştir. Bolu Beyinin seyisi olan babasına Bolu Beyi kendisi için değerli bir tay bulmasını emretmişti. O da epeyce araştırmalar yaptıktan sonra uyuz ve çelimsiz bir tay ile eve dönmüş ve bunu bulabilediği en iyi tay olarak Bolu Beyine takdim etmişti. Aslında çok iyi cins bir tay olduğu halde henüz bakımsız olduğundan gösterişsiz bir durumda olan bu tayı gören bey bunu bir hakaret sayarak seyisin kör edilmesini emretmiş ve bu emir seyisin gözlerine mil çekilmek suretiyle yerine getirilmişti. Bu olay üzerine kör seyis ile oğlu Ruşen Ali değeri anlaşılmayan tayı da yanlarına alarak evlerine gitmişlerdi. Seyis aslında çok iyi bir tay seçmiş olduğundan emindi. Hikâyenin bundan sonraki kısmını, Bolu Vilâyetinin Nallıhan Kazası sakinlerinden Tellal Mehmet Çavuş'un ağzından dinleyelim. Nallıhan Köroğlu Dağlarına yakın bir kasabadır. Bugün hayatta olmayan Tellal Mehmet Çavuş bu hikâyeyi anlattığı zaman 75 yaşında bulunuyordu. Akşam üstü bahçesinden dönerken kendisini yolda durdurmuşum. O bana Köroğlu'nun dağa kalktığını anlatmıştı:

“Köroğlu'nun babası eve geldiğinde oğluna şöyle dedi: Buraya dört duvar yap. Köroğlu dört duvarı yaptıktan sonra babası ona, Şimdi bu dört duvarın üstüne bir çatı yap. Öyle olsun ki hiç bir taraftan ışık sızmasın.”

Tay bu karanlık ahıra kondu ve orada altı ay bakıldı. Babası Köroğlu'na ahırın tabanını sulatmış ve tayın üzerine binerek orasını ayakları ile çiğnetmişti. Bu sulama ve çiğnetme tam altı ay devam etmişti. Köroğlu'nun babası her akşam atın nallarını muayene ediyor ve kuru toprağa değip değmediğini elleriyle araştırıyordu. Aradan bir kaç ay geçtiği halde atın nallarında hala çamura rastlanıyordu. Köroğlu'nun babası “Muhakkak ahırda bir ışık sızıntısı var. Bu at altı ay tamamen karanlıkta talim görmeli. “Köroğlu babasının bu sözü üzerine ahırı iyice araştırdı. Gerçekten de çatıdaki küçük bir delikten içeri ışık girdiğini anladı ve orasını kapattı. Ata altı ay daha bakıldı. Bu sürenin sonunda babası ahırın içini tekrar oniki defa sulatıp sürmesini istedi. Köroğlu babasının dediği gibi yaptı, ata bindi ve ahırın içinde bir kaç defa dolaştı ve yüksek bir duvarın üzerinden atladığıktan sonra babasının yanına geldi. Babası elleri ile tekrar atın ayaklarını yokladı. Bu sefer at istediği gibi olmuştu, çünkü tırnaklarında kuru toprak parçaları bulmuştu. Demek ki hayvan

*artık derin çamur içinden kuru toprağa kadar erişebiliyordu. Bunun üzerine oğluna şöyle dedi: "Bu at sende oldukça kimse seni yenemez. Bu atla gidip Bolu Beyinden benim intikamımı almanı istiyorum."*¹⁶

Kırat adını alan bu at alelâde bir at değildi. Onun babası bir "deniz kulunu" idi. Sahibinin dilini anlar ve onunla konuşurdu. Ona yaklaşmakta olan tehlikeyi haber veriyordu. Gerçekten bu at kuş gibi uçabilmekteydi. O aynı zamanda ölümsüz bir attı. Sahibi Kör-oğlu da ölümsüzdü. Çünkü babasının gözlerini açmak için Hızır tarafından verilmiş olan "abu hayat"ı kasten kendisi içmişti. Bu şekilde büyük güç kazanacağını ve böylece babasının intikamını daha iyi alabileceğini ümid ediyordu. *Dede Korkut Destanları* ile ilgili tabiat-üstü unsurlardan bahsederken, Hristiyanlık gelenekleri arasında yer alan ve Hızır'a benzerlikler gösteren St. George'dan kısaca söz etmiştik. Köröğlu abu hayattan içerken bunun bir kısmını atının üzerine dökmüş ve böylece Kırat da ölmezlik kazanmış.

Kırat ile arkadaşlarını yanına alarak Köröğlu Dağlarında Çamlıbel denilen mekide bir kale kuran Köröğlu buradan Bolu Beyi üzerine çeşitli seferler düzenlemiş, kervanlar soymuş ve çeşitli aşk maceraları geçirmiştir. Onda Orta Çağ şövalyelerinin bir çok özelliklerini bulmakla beraber onda Türk kahramanlarına has davranışların üstün geldiğini görüyoruz. O tek tek kılıç kalkanla dövüşülen devirlerin kahramanıdır. Delikli demirin, yani tüfeğin icadıyla kahramanlık devrinin sona erdiği ve Köröğlu'nun da esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolduğuna inanılmaktadır. Hatta onun Kırklara karıştığı ve hâlâ onların meclislerindeki yerini muhafaza etmekte olduğu söylenir. Ölmezlik suyu abu hayatı içmiş olan Kırat'ın da hâlâ Köröğlu'nun yanında Kırklar Meclisinde bulunduğu inancı Türkiye'de yaygındır. Bolu'nun Köröğlu Erenler Köyünde Köröğlu'nun makamı bulunmaktadır. Bolu halkı arasında Köröğlu'nun bugün bir evliya olduğu inancı pek yaygın görünüyor. Bolulular Köröğlu'nun asla bir kanun kaçağı veya haydut olduğunu kabul etmemekte ve onun çok büyük bir evliya olduğu üzerinde ısrarla durmaktadırlar.

Kitle haberleşme sistemlerinin gelişmesi ile bu gün Avrupa'da sözlü gelenek hemen tamamen sona ermiş bulunmaktadır. Yurdumuzda da buna benzer bir gidiş hızı yavaş da olsa başlamış bulunmaktadır.

¹⁶ *Tales alive in Turkey*, s. 193-194.

Televizyon, sinema ve radyo sözlü geleneği yavaş yavaş yok etmektedir. İnsanlar artık her memlekette konuşmaktan ziyade seyredenler haline gelmektedirler. Konuşmayı çok seven Türklerin passif seyirciler haline gelmesi ve o eski sohbet geleneklerini ve konuşma zevklerini kaybetmeleri arzu edilemeyen bir şey ve önemli bir kültür kaybıdır. Bunun önüne geçilmesinin bir yolu da radyo, TV ve sinemada Türk sözlü geleneğine yer vermektir. Konuşmanın en eski bir eğlence ve öğretim aracı olduğunu unutmamalıyız.

Destanlarımızdaki tabiatüstü unsurlar zamanımızın fen romanları gibi, dinleyiciler ve seyirciler için daima büyük bir ilgi kaynağı olmuştur. Kuvvetli ve güzel bir dille anlatılan büyük ve esrarlı olaylar insanı daima etkileyecek ve onun kalbinde derin titreşimler meydana getirecektir. Destanlarımız ve halk hikâyelerimiz bu çeşit unsurlarla doludur. Bunlardan halkımızın eğlendirilip eğitilmesinde nasıl faydalanılabileceği ilgi çekici bir araştırma ve uygulama alanıdır.

